

УДК 373.21.3.015.31:398

Н.О. Комарівська, Вінниця, Україна / N. Komarivska, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: n.komarivska@gmail.com

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Анотація. Стаття присвячена безумовно актуальній проблемі, адже сьогодні Державними національними програмами освіти передбачено докорінне реформування концептуальних засад освіти й спрямування зусиль держави на розкриття таланту й розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління. Визначено, що дошкільний та молодший шкільний вік – це найбільш сприятливий період для реалізації поставлених завдань. Автор переконаний, щоб розвинути до належного рівня творчі здібності інтелектуально обдарованої особистості, її потрібно якомога раніше виявити і впровадити її навчання цілеспрямовано впливати на розвиток творчих задатків. У вирішенні цього завдання велика роль відводиться дитячому фольклору як найбільш природному й органічному засобу виховання та навчання. Окреслено можливості застосування в навчальному процесі різноманітних жанрів усної народної творчості для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: творчість, здібності, дошкільний вік, молодший школяр, початкова школа, завдання, вправи, дитячий фольклор, прислів'я, приказка, загадка, казка.

Annotation. The article dedicated to the problem of the creative potential of children. Reform of State National Program focused on talent development of the child. Preschool and early school age is best to for realization planed targets. It is important to identify as early as possible creative and intellectual abilities of the child. This is good for development intellectual abilities of the child. Children's folklore is very important in child development. The article shows the use of different genres of folklore in teaching a child.

Key words: creativity, abilities, preschool age, younger schoolboy, elementary school, tasks, exercises, children's folklore, proverbs, sayings, riddles, tales.

Постановка проблеми. Прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долаання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення. Саме тому проблема розвитку творчого потенціалу особи є однією з центральних в педагогіці.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні підкреслюється необхідність застосовувати нові педагогічні технології особистісно зорієнтованого виховання для формування творчих здібностей дітей. Таке завдання має на меті виховання людини, здатної акумулювати та творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві, розвивати технології.

Умовами реалізації поставлених завдань є організація культурної сфери, забезпечення різнобічного розвитку особистості старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, допомога в знаходженні свого місця в культурі (вибір цінностей, середовища та способів культурної самореалізації в ньому).

У сучасній педагогіці одним із актуальних питань є вивчення підростаючим поколінням фольклору як фактора духовності та залучення вихованців до національної культури й історії народу.

Застосування фольклору полягає в тому, щоб збагатити мовлення дошкільників та молодших школярів, підготувати їх до кращого сприймання художніх творів, розширити коло їхніх інтересів, залучити молоде покоління до витоків народних традицій, сформувати вміння вчитися, створювати

умови для розвитку творчих здібностей, збагачувати духовний світ молодшої людини. Саме усна народна творчість, зокрема дитячий фольклор, відзначається надзвичайно великим виховним та розвивальним потенціалом.

Аналіз попередніх досліджень. Творчість є предметом аналізу багатьох учених, котрі досліджують природу цього феномена. Роль психологічних і фізіологічних факторів творчості та уяви визначали О. Бакушинський, Л. Виготський, У. Джемс, П. Енгельмайер, В. Зінченко, В. Кірієнко, Г. Кершенштейнер, В. Кузін, Л. Леонтьєв, Н. Наумова, К. Платонов, Я. Пономарьов, О. Рубінштейн та ін. Дослідження творчого потенціалу людини отримало інтерпретацію з позицій філософської науки в роботах О. Клепікова, Б. Новикова, І. Пригожина, О. Чаплигіна та ін. Формуванню в дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, оцінок, ціннісних орієнтацій присвятили праці В. Бутенко, Є. Квятковський, В. Кудін, М. Миропольська, Є. Подольська, Ю. Протопопов, О. Рудницька, Г. Тарасенко, А. Щербо та інші.

Літературно-творча діяльність як спеціальний вид художньо-творчої діяльності дітей досліджувалася відомими педагогами К. Ушинським, В. Сухомлинським, провідними українськими методистами О. Савченко, С. Дорошенко. Потрібно згадати і про вагомий внесок у розгляд цієї проблеми таких педагогів-новаторів: Н. Вітковської, І. Гадалової, Н. Гурець, Н. Гавриш, І. Доменець, Є. Жаленко, Л. Іванової, М. Платової, І. Осадченко, В. Пабат, Л. Стрілкової, М. Турова та ін.

Мета статті полягає у дослідженні можливостей застосування в навчальному процесі жанрів фольклору для розвитку творчого потенціалу дошкільників та молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап суспільного розвитку поставив перед освітою принципово нове завдання – виховання особистості в умовах демократизації суспільних інститутів. Тобто забезпечення кожному вихованцеві таких умов, за яких могли б найкращим чином реалізуватись його потенційні можливості.

Мета діяльності кожного освітнього закладу – допомогти дитині перетворити задатки на творчі здібності за умов активного розвитку дослідницьких здібностей; зміцнювати здібності й розширювати їх коло, щоб створити умови для синтезу нового діючого механізму людини – її таланту; розвивати талант і створювати умови, щоб талант із потенційного стану перетворився на діючий механізм творчості. Державними національними програмами освіти передбачено докорінне реформування концептуальних засад освіти й спрямування зусиль держави на розкриття таланту й розвитку творчого потенціалу підрастаючого покоління.

Залучення дітей до творчої діяльності розкриває перед ними горизонти людських можливостей і сприяє правильному визначенню свого місця на широкому полі власних знань, умінь та здібностей. У творчості людина реалізує в усій повноті свої знання, уміння та здібності, а отже, отримавши можливість випробувати себе в різних видах діяльності, наочно переконається в наявному арсеналі знань, умінь та здібностей і цим самим адекватно оцінює свої можливості.

Тому, щоб розвинути до належного рівня творчі здібності інтелектуально обдарованої особистості, її потрібно якомога раніше виявити і впродовж її навчання цілеспрямовано впливати на розвиток творчих задатків. У вирішенні цього завдання велика роль відводиться дитячому фольклору як найбільш природному й органічному засобу виховання та навчання.

Дошкільний та молодший шкільний вік – особливий період дитинства, якому властива емоційність, розвиток образного мислення, творча уява. Для нього характерні: активність протікання всіх процесів; слабке вираження рефлексій і критичності, зростання поля реального самовираження в самореалізації за рахунок розширення кола спілкування, розвиток мотивації, самосвідомості; необхідність в оцінці дорослого; потреба в ігровій діяльності; свобода уяви і фантазії, емоційна чутливість; прагнення до нових вражень тощо. Це найбільш сприятливий період для розвитку творчого потенціалу особистості. Новизна сприйнятого, ігри та заняттях, які пов'язані з уявою, вимагають від дитини проявів винахідливості. Висока розумова активність проявляється, зокрема, в легкості виникнення нових

думок, у незвичайних судженнях. О. Савченко зазначає: «У початковій школі розвиток здібностей дітей, їх творче ставлення до виконання різних завдань визначено як передумову всебічного розвитку і виховання, творчого самовираження дитячої особистості» [5, с. 194]. Цей напрям роботи можна здійснювати у процесі розвитку літературних здібностей дітей під час роботи із різними жанрами фольклору.

Усна народна творчість, супроводжуючи життя дитини, сприяє гармонійному входженню в наступний віковий етап безконфліктно, бо якнайкраще відповідає природі образного мислення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Використання дитячого фольклору у вихованні та навчанні дитини сприяє встановленню педагогічної наступності між різними етапами розвитку (дошкільнята – молодші школярі), створює перспективу для розвитку особистості дитини з опорою на попередній досвід і знання.

Вивчення фольклору передбачає знайомство з багатожанровою системою, яка складається з прозових, віршованих, пісенних та ігрових творів. Специфіка дитячого фольклору полягає в тому, що він спрямований не тільки на розвиток мовленнєвого потенціалу й лексичних навичок, а й на сприйняття дитиною навколишнього світу, емоційної сфери, а також на розвиток почуття прекрасного.

Прислів'я та приказки – особливий вид усної поезії, який століттями шліфувався і вбирав у себе трудовий досвід багатьох поколінь. Багатозначність творів цього жанру, можливість застосувати їх до різних випадків життя, наявність широких узагальнень – все дає змогу говорити про універсальний характер прислів'їв і приказок, які свою виховну функцію зберігають як відносно дорослих, так і дітей. У дошкільному віці багато прислів'їв діти не розуміють, адже у них немає життєвого досвіду, вони схильні до конкретного мислення, а твори цього жанру ґрунтуються на широких узагальненнях. Тому вихователів необхідно уважно відбирати відповідно віковій дитини зразки прислів'їв і приказок, пояснювати їх зміст, викликати до них інтерес.

Одним із найважливіших завдань навчання дітей є пробудження в них інтересу до рідної мови, бажання добре володіти нею, уміння яскраво й точно виражати думки. На вирішення цього завдання спрямовані різноманітні мовленнєві вправи, серед яких особливе місце посідають ті, що вимагають від дітей конструювання власних висловлювань, тобто творчі вправи (наприклад, з'єднайте частини прислів'я; доповніть прислів'я; твори-мініатюри за опорною лексикою, темами до яких виступають прислів'я і приказки; складання діалогів, монологів за окресленою ситуацією).

У практиці початкової школи широко використовуються такі види робіт, як пояснення

змісту прислів'я чи приказки, виявлення їх зв'язку з ідейним змістом тексту та ін. Створення прислів'їв – надзвичайно корисний і цілком доступний для молодших школярів вид словесної художньої творчості [7, с. 26].

Створення прислів'їв є більш доступним для дітей, ніж створення приказок, бо прислів'я виражають закінчену думку й становлять собою речення (чи два речення). Тому дитині легко не тільки створювати прислів'я, але й використовувати їх у власному мовленні.

Щоб навчити учнів початкової школи створювати прислів'я, необхідно пояснити дітям, що цей жанр фольклору, як правило, поділяється на дві частини. В одній зображується те чи інше явище, розповідається про щось, а в іншій – робиться висновок. Можна проводити такі додаткові види робіт із прислів'ями: створення прислів'їв за аналогією з іншими; знаходження в текстах рядків, які можуть звучати як прислів'я; висловлення головної думки тексту прислів'ям.

Великі можливості розвитку мовлення дітей, їх творчої уяви закладені в роботі над загадками. Дошкільники та молодші школярі ще не володіють достатнім досвідом сприймання об'єкту, тому доцільно звертати увагу на окремі, найвиразніші, найістотніші ознаки певного предмета чи явища. Загадки тим і корисні, що під час їх опрацювання дитина вчиться розглядати предмет, виявляти його ознаки.

Робота над загадкою в системі навчання дітей фантазувати, творити зосереджується, власне, на складанні загадок. Проте цей етап неможливий без спостереження за її будовою, специфікою, аналізу побудови. Необхідно добирати такі твори-загадки, де риси жанру виявляються досить виразно. Така робота активізує знання дітей про предмет, його ознаки, дії. На наступному етапі потрібно проаналізувати загадку, з'ясувати, на основі чого її створено: зовнішній вигляд предмета, його властивість тощо, звернути увагу на образність загадки. Розглядаючи предмет, діти виявляють найбільш суттєві ознаки та добирають предмети, які можна було б використати під час складання власної загадки.

Складати загадки можна за описом, розглядаючи сам предмет чи його ілюстрацію та складаючи опис згідно плану та за аналогією: розглянувши та проаналізувавши подану загадку, скласти аналогічну вже про інше.

Роботу над складанням загадок за описом поділяють на три етапи: формувальний (описують предмет за планом, виділяють суттєві особливості предмета, за висновком складають загадку); основний (тренуються у складанні загадок, прискорюється темп роботи над ними); практичний (загадки складаються швидко, без попереднього аналізу предмета, ознаки підбираються миттєво) [3, с. 33].

А. Нестеренко вважає, що «на матеріалі загадок можна вирішити багато методичних проблем: від систематизації якості предметів і явищ до побудови моделей і розвитку асоціативного мислення. У той же час, складання загадок – це творчість, доступна навіть 4-5-річним дітям» [4, с. 4]. Складати загадки методист пропонує на основі порівняння та протиставлення предметів і явищ.

У системі літературної освіти неабияке місце відводиться казці. Це один з найдоступніших і найпоширеніших видів художньої творчості, з яким діти ознайомлюються ще задовго до школи. Її привабливість – у сюжетності, таємничості, фантастичності. Для того, щоб навчитись перетворювати казку, характер її героїв, спосіб їхнього мислення, дії, зовнішність тощо, – потрібно навчитись робити сміливі припущення, абстрагуватись, фантазувати. Знайомлячи дітей із казкою, дорослі мають потурбуватися про те, щоб діти вчилися подумки виконувати разом із героєм ті чи інші завдання, тим самим готуючи свій розум до майбутньої творчої діяльності.

Необхідно пам'ятати, що складанню дітьми казки передують велика підготовча робота. Першим періодом цього процесу В.О. Сухомлинський вважав слухання і читання казок; другим – їх інсценізацію; третім – самостійне складання казок. Педагог був впевнений у тому, що кожна дитина талановита, вона і казкар, і поет, важливо тільки відкрити і виплекати цей талант. «Творчість не приходить до дітей так собі, – попереджував Василь Олександрович, – творчості треба вчити» [6, с. 173].

Слухаючи казку, діти переживають почуття, що сприяють виробленню ідейно-сюжетної оцінки описаних подій, вчинків. Тому доцільно, після розповіді казки, спрямувати питання не лише на закріплення змісту оцінювання персонажів, а й на те, чим схвилювані діти, що їх обурювало та радувало під час читання казки. В.Сухомлинський приділяв у своїй роботі пильну увагу виразності читання, оскільки вона викликає в слухачів багаті уявлення, пробуджує емоційний відгук на прочитане, відповідні почуття. Саме виразне читання допомагає дітям зафіксувати в пам'яті образи персонажів, збагнути, чому саме цей герой виявився добрим товаришем чи злим ворогом.

Відомо, що діти цікавляться всім новим, прагнуть відтворити почуте або побачене в малюнках, іграх. Тому варто запропонувати дітям зробити малюнки до цієї казки, розказати її від імені головного героя. Такі прийоми, коли діти уявляють себе персонажами, допомагають детально змалювати зовнішність і почуття іншого героя. Аналіз рис характеру дійових осіб твору підсилюють емоційність сприймання казки, роблять її не тільки знайомою, але й улюбленою.

Розвитку емоційно-чуттєвої сфери як необхідної умови літературної творчості становлення

дітей сприяють різноманітні види мистецтв. Тому так важливо поєднувати роботу над опрацюванням казки з іншими видами мистецтва. Під впливом музики виникають найрізноманітніші емоції та настрої: радість, захват, сум, сміток, натхнення та загальний душевний підйом. Музика створює сприятливий емоційний фон для виконання літературно-творчих видів завдань, стимулює кольоровість уяви, впливає на всі сфери духовного життя дитини, спонукає до творчої діяльності.

Образотворче мистецтво дає можливість дитині всебічно сприйняти зорові образи. У взаємодії з точним, образним словом вони дають емоційно-образну основу для дитячого мовленнєвого фантазування. Малювання для дитини є найприємнішим відпочинком після розумової праці.

Драматизація своїм образним змістом дає знання життя в доступній для дитини формі, разом з тим пробуджує найрізноманітніші емоції, формуючи не тільки естетичні, а й моральні та інтелектуальні почуття. Цікавою, емоційно привабливою творчою діяльністю для малят на різних заняттях та уроках є драматизація, інсценізація, читання за ролями тощо. Поєднання впливів різних видів мистецтва посутньо збагачує та урізноманітнює чуттєвий досвід дитини.

Над створенням казки потрібно працювати не поспішаючи, дуже ретельно готувати дітей. Спочатку вони навчаються всебічно аналізувати свої улюблені казки, виділяючи в них казковий початок, слова і вирази, казкові повтори, випробовування героїв, варіанти кінцівок. Потім починають орієнтуватися у змісті казок: визначають, про що ці твори, продовжують казкові ситуації, окреслені педагогом, пробують складати казки самостійно, аналізують їх, вчать на кращих зразках. Така робота розвиває фантазію дітей, а разом з тим впливає і на інші процеси: пам'ять, мислення, уява, мовлення, емоції,

моральний досвід, практичні уміння.

Під час складання власних казок, переінакшення вже створених удосконалюються аналітико-синтетичні уміння дітей порівнювати, узагальнювати. Вони вчать встановлювати змістові зв'язки між подіями, між назвою твору та його змістом, безпомилково ділити твори цього жанру на відносно завершені частини (зачин, основну частину, кінцівку).

Висновки. Творчо розвинена людина – це людина з тонким художнім смаком і глибоко розвиненою емоційною сферою: любов'ю до літератури, мистецтва, природи, людей, уміння розуміти та шанувати добре, прекрасне, ненавидіти зло. Залучення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до творчої діяльності розкриває перед ними горизонти людських можливостей і сприяє правильному визначенню свого місця на широкому полі власних знань, умінь та здібностей. Фольклорна спадщина має широкий простір для педагогів, завданням яких є розвиток творчого підростаючого покоління.

Усна народна творчість є невичерпним дидактичним матеріалом для різних видів роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку, містить глибоке навчальне, розвивальне та виховне значення. Організуючи роботу над різноманітними жанрами фольклору в дошкільних закладах та початковій школі цікаво, змістовно, можна дати дітям теоретичні літературні знання і практичні вміння. Таким чином збагатити мовлення дошкільників та молодших школярів, підготувати їх до кращого сприймання художніх творів, розширити коло їхніх інтересів, залучити молоде покоління до витоків народних традицій, створити умови для розвитку творчих здібностей.

Література:

1. Геруля Г. Шляхи літературного розвитку молодших школярів / Г. Геруля // Початкова школа. – 2008. - № 5. – С. 48-50.
2. Доменець І. С. Казка в навчальному процесі : передовий досвід / І. С. Доменець // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2004. – січ. (№5) – С.46-47.
3. Кучинський М. В. Робота над загадкою / М. Кучинський // Початкова школа. – 1994. – № 6. – С. 28-33.
4. Нестеренко А. А. Страна загадок / А. Нестеренко. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского университета, 1993. – 32 с.
5. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповнене, перероблене – Київ : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5 т. / В. О. Сухомлинський – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 156-185.
7. Токар Л. Усна народна творчість на уроках української мови та читання / Л. Токар // Початкова школа. – 2006. – №7. – С.20-24.